

FERWAGNER PÉTER ÁKOS PhD

ferwagner@hist.u-szeged.hu
egyetemi docens (SZTE BTK)

Arábiai Lawrence és az arab felkelés

— *Lawrence of Arabia and the Arab Revolt* —

ABSTRACT During the summer 1916 the sharif of Mecca, Hussein ibn Ali unleashed an anti-Ottoman Arab insurgence in the territory of Hedjaz with the British's support. In the achievement of the success of the insurgence T. E. Lawrence, the English's spy, who took a part in the Arabs' fight personally, played a big role in his conduction. The occupation of Akaba was one of the insurgents' most considerable military successes, but later divers failures were endured in the course of the fights fought against the Turkish. After all, by the occupation of Damascus they found their way near to the desired aim, the Middle Eastern united Arab kingdom's formation. Finally, they did not get to this dream because of the powers' resistance, which embittered and shocked extremely Lawrence favouring the Arabs all the time.

KULCSSZAVAK World War I., Ottoman Empire, Hejaz, Arab Revolt, guerilla warfare, interests of great powers

DOI 10.14232/belv.2016.4.1 <https://doi.org/10.14232/belv.2016.4.1>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Ferwagner Péter Ákos (2016): Arábiai Lawrence és az arab felkelés. *Belvedere Meridionale* 28. évf. 4. sz. 5–24. pp

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Az arab felkelés előzményei

Az első világháború előestéjén az Oszmán Birodalom arabok lakta közel-keleti tartományaiban érezhetően nőtt a törökökkel szembeni bizalmatlanság és mind meghatározóbb ideológiává vált az arab nacionalizmus. Különböző reformpárti titkos társaságok alakultak a nagyvárosokban, amelyek jogokat, például az arab nyelv hivatalossá tételét, autonómiát stb. követeltek. Ezek a mozgalmak 1913 júniusában Párizsban kongresszust tartottak, amelynek határozatai az első világháború előestéjén az arab követelések mérsékelt jellegére engedtek következtetni.¹ Emellett az Oszmán Birodalom területén kiobbantandó arab felkelés gondolata is érlelődött egy maroknyi aktivista fejében. Semmilyen kompromisszumban sem hittek már az 1908 óta hatalmon lévő ifjútörökökkel. Tudatában voltak mozgalmuk gyengeségének, ezért kapcsolatba léptek az Arab-félsziget széles autonómiával rendelkező előkelőivel, s megpróbálták rávenni őket arra, hogy egy esetleges felkelés esetén nyújtsanak katonai támogatást a Porta ellenében. Ténylegesen a hidzsázi *Huszeín* emírral kötött kapcsolat fogja majd meghozni a gyümölcsét.

A Mekkától és Medinától a Vörös-tenger partján egészen az Akabai-öbölhöz húzódó, kietlen, napsütötte hidzsázi emirátus, mely a szent városokat védelmezte, mintegy 600 ezer, törzsi keretek között élő beduint fogott össze. Jemen mellett Hidzsáz az arabiai török birtokok közül stratégiai talán a legfontosabb volt. Ez abban is tükröződött, hogy sajátos jogállással rendelkezett az Oszmán Birodalmon belül. Elméletileg ugyan egy török kormányzónak vetették alá, a valóságban azonban egy olyan emírnek a fennhatósága alá tartozott, akinek a tekintélye két forrásból fakadt: egyrészt ő volt a szent helyek őrzője, másrészt *Mohamed* próféta leszármazottjaként viselhette az előkelő *saríf* titulust. Neki kellett garantálnia az évenkénti mekkai zarándoklat biztonságát és ellátnia a környékbeli törzsek feletti ellenőrzést. 1908 szeptembere óta a Hásimita-családból származó *Huszeín ibn Ali* töltötte be ezt a tisztséget, akit a szultán támogatásának köszönhetően neveztek ki.

A 60 év körüli, alacsony termetű, energikus, félig arab, félig cserkesz származású *Huszeín* a kinevezése előtti éveket félig-meddig túszként Konstantinápolyban, *Abdul-Hamid* szultán környezetében töltötte, ahol széles körű ismereteket szerzett a világban zajló politikai folyamatokról és a nagyhatalmi viszonyokról. Mekkába való megérkezése után azonnal megmutatkoztak a vezetői képességei: békét és rendet teremtett a szerfelett anarchikus Hidzsázban, engedelmisségre kényszerítette a harcias törzseket. A Porta szemében talán túlzottan is sikeres volt, s felmerült vele szemben a gyanú, hogy a zarándoklatból származó nem csekély bevételeit nem a szultán dicsőségének növelésére, hanem saját családja hatalmának megerősítésére akarja fordítani.

Ilyenformán a világháború előtti évek az emír és az ifjútörökök közötti viták sokaságát hozták magukkal. A fő probléma az volt, hogy *Huszeín* aggódott a kormány központosítási politikája miatt, mely emirátusa autonómiájának megnyirbálásával fenyegetett. *Huszeín* úgy érezte, hogy a kormány az eltávolítására készül. Ez az aggodalom érzékennyé tette azoknak az arab nacionalistáknak az érveit, akik ugyanebben az időben a támogatását szerették volna megszerezni a Portával szemben. Az emír ugyanakkor 1914-ben a kairói brit hatóságokkal is felvette a kapcsolatot, hogy megszerezze az esetleges támogatásukat. Ekkor azonban London még nem volt hajlandó elkötelezni magát a mekkai saríf mellett azon az alapon, hogy nem avatkozik bele az oszmán belügyekbe.² Hónapokkal később viszont már maga *Kitchener* hadügyminiszter kereste meg a Hásimitákat. Csakhogy időközben kitört az első világháború és hamarosan, 1914.

¹ DEBBAS 1913.; J. NAGY 1996. 40–41.

² STORRS 1937b. 142.

november elején az Oszmán Birodalom is belépett a háborúba a központi hatalmak oldalán.

Egyáltalán nem volt mindegy brit szempontból, hogy miképpen fogadják az Oszmán Birodalom arab lakói a világháború kirobbanását s az abban való oszmán részvételt. A birodalom lakosságának mintegy 20%-át kitevő arabok egyre erősödő nacionalizmusa és mind jobban érezhető törökellenessége nagyszerű lehetőséget kínált London számára. *David Lloyd George* a háborús emlékirataiban erre kendőzetlenül rá is mutatott: „Az [arabok] között élő ügynökeink, akik nagy jártasságra tettek szert a keleti diplomácia művészetében, bátorították ezt a rebellis magatartást, fegyvereket és lőszert ígértek nekik.”³ 1914. szeptember 1-jén *Grey* külügyminiszter hivatalos utasításokat küldött minden olyan részlegnek, illetve hatóságnak, mely keleti ügyekkel foglalkozott. Rámutatott: „A jövőben Ófelsége kormányának haladéktalanul meg kell adnia minden támogatást és bátorítást az araboknak, hogy birtokba vegyék Arábiát és a szent helyeket.”⁴

Ilyen előzmények után vette fel a kapcsolatot *Huszeín mekkai emírrrel Kitchener*. 1914 őszén ki akarta puhatolni, hogy „a hidzsázi arabok velünk vagy ellenünk volnának-e”, ha ellenségeskedések kezdődnének.⁵ A levél október közepén jutott el a címzetthez és ennek megfelelően Hidzsáz álláspontjáról érdeklődött abban az esetben, ha az Oszmán Birodalom belép a háborúba. Ennek komoly katonai jelentősége volt: amennyiben a Porta a központi hatalmak mellett kötelezte volna el magát és támadást indított volna a Sínai-félszigeten keresztül az angol megszállás alatt álló Egyiptom ellen, akkor az oszmán csapatok csakis a tevés szállításra támaszkodhattak volna a sivatagos terepen. A „sivatag hajóival” pedig mindenekelőtt az arabiai beduinok láthatták el őket. Az itteni arabok döntése tehát nagyban befolyásolhatta a katonai fejleményeket. *Huszeín* nem zárkózott el a britekkel való együttműködés elől, s kinyilvánította a London iránti szimpátiáját. De hozzátette, hatékony segítségre van szüksége Angliától azért, hogy az antant érdekében cselekedhessen.

Kitchener október 31-re datált második üzenetében újabb lépést tett, s láthatólag érdeklődni kezdett egy brit gyámság alatt működő autonóm arabiai és szíriai arab kormányzat gondolata iránt.⁶ „Ha az arab nemzet az angolokat támogatná ebben a háborúban, Anglia garantálná, hogy semmilyen beavatkozásra sem fog sor kerülni Arábiában, az araboknak pedig megadna minden segítséget minden külső agresszióval szemben. (...) Talán egy tiszta vérű arab foglalhatná el a kalifátus trónját Mekkában és Medinában.”⁷ A saríf a december közepén Kairóba visszatartott válaszában ismételten barátságosnak mutatkozott, de kijelentette, azonnali hatállyal nem szakíthat a törökökkel, bár a megfelelő alkalomra vár, hogy ezt megtehesse. Sőt a szudáni muszlim vallásos méltóságoknak küldött levelében 1915 őszén megjegyezte, ha a britek nem sietnek megállapodni vele, az arabok kénytelenek lesznek a törökök és a németek mellé állni.⁸ Hidzsáz emírje a britek számára potenciálisan sokkal fontosabb volt minden más arab vezetőnél. A prófétától származtatott rokonsága, a szent helyek őreként élvezett legitimitása miatt kiváló választás volt a számukra. Fontos azonban kiemelni, hogy a törökök elleni lázadásra való bujtogatás kizárólag *Huszeínnek* és a hidzsázi araboknak szólt. Nagy-Britannia egyáltalán nem

³ LLOYD GEORGE 1934. 77.

⁴ TIBAWI 1969. 211.

⁵ STORRS 1937a. 163.

⁶ ARTHUR 1920. 153.

⁷ Political Intelligence Department, Foreign Office: *Memorandum on the British Commitments to King Hussein*. 1918. december. The National Archives, Kew, Cabinet Papers (CAB) 24/68/86. Az arab–brit kapcsolatokról ld. még KEDOURIE 1976.

⁸ Az üzenet tartalma eljutott Londonba és érthető módon elgondolkoztatta a döntéshozókat. KEDOURIE 1964.

vette számításba az Oszmán Birodalom minden arab alattvalójának felkelését, s azt nem is állt szándékában támogatni.⁹

Huszeín saríf céljai persze ugyanúgy politikaiak voltak, mint az angolokéi. Az emír azért akarta megszerezni a támogatásukat, hogy megszilárdítsa hatalmát az ellenséges ifjútörökökkel szemben, a háború ugyanis még inkább bizonytalanná tette a pozícióját. Megkísérelte örökletessé és kizárólagossá tenni a hatalmát Hidzsász fölött. Igyekezett kivonni magát a szultán uralma alól, s „ármánnyal és diplomáciával a lehető legnagyobb függetlenséget biztosítani a maga számára”.¹⁰ Törékvései akkor még nem nyúltak túl Arábia határain. Sőt egyelőre bármiféle kalifátus létrehozásának a gondolata is távol állt tőle. 1917 júliusában *Arábiai Lawrence*-nek, az arab felkelést támogató angol tisztnek kifejtette, „a réges-régen eltűnt »egyetemes kalifátus« restaurálására irányuló minden szándék nem csupán (...) abszurd, hanem istenkáromló is”.¹¹

Hidzsász békeidőben is stratégiai szerepet játszott, de a britek számára az oszmán hadba lépést követően még fontosabbá vált, hiszen a Vörös-tenger arábiai partvidéke potenciálisan a német bűvárhajók bázisává válhatott, ami veszélyeztethette volna a birodalom összeköttetési vonalainak biztonságát. Adott esetben a szent helyek őrzőjeként a mekkai emír arabok százezreit szólíthatta csatasorba szerte az Arab-félszigeten az antant ellen. Láttuk, hogy korábban London csupán jóindulatú passzivitást tanúsított a hidzsázi emirátussal szemben, amit azonban hamarosan az aktív kezdeményezés váltott föl.

Az 1914 decemberében kinevezett *McMahon* kairói brit főmegbízott és a *Huszeín* emír közötti, 1915 júliusától 1916 februárjáig tartó levelezés, valamint a mekkai saríf és *Wingate* szudáni főkormányzó kapcsolata nem kizárólag a britek akarátának gyümölcse volt. Láttuk, hogy a művelt, Mekkában, Medinában és a környező beduinok körében népszerű, ambiciózus, ugyanakkor óvatos *Huszeín* maga is apellált Nagy-Britannia támogatására hidzsázi hatalmát megszilárdítandó. Amikor viszont 1915-ben ismét felvette a kapcsolatot a kairói rezidensi hivatallal, követeléseinek természete már egészen más volt, mint 1914 nyarán és őszén. Saját magát immáron „a nemzet szóvivőjének” tartva az arabok politikai függetlenségét követelte Kilikiától az Indiai-óceánig és a Földközi-tengertől a perzsa határokig. Időközben ugyanis az emír fejlesztette a kapcsolatait damaszkuszi arab nacionalistákkal és magáévá tette az ő elképzeléseiket.

Nagy-Britannia hajlandó volt tárgyalni *Huszeinnel* mindenről. Igyekezett meggyőzni a sarífort, felajánlotta a támogatását, a jövőbeli autonómiájához és függetlenségéhez nyújtandó garanciáját, a török szupremáciától való megszabadítását és annak engedélyezését, hogy az antant muszlim alattvalói teljesíthessék a zarándoklatot.¹² Az összesen tíz titkos levélből ötöt-ötöt írtak a felek, nyilvánosságra pedig csak a palesztinai kérdésről rendezett 1939. februári londoni konferencián hozták őket.¹³ A levelezést később számos arab politikus, s nemcsak a Hásimiták hívei, a világháború utáni arab nemzeti létre és függetlenségre irányuló igényük legális megalapozásának tekintette.

Első, 1915. július 14-ei és második, szeptember 9-i levelében *Huszeín* a britekkel való megállá-

⁹ ZEINE 1960. 4.

¹⁰ WINGATE 1955. 179.

¹¹ DAWN 1975. 41.

¹² ZEINE 1960. 6.

¹³ *Report of a Committee set up to consider Certain Correspondence between Sir Henry McMahon (His Majesty's High Commissioner in Egypt) and the Sharif of Mecca in 1915 and 1916. March 16, 1939. Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. Printed and published by His Majesty's Stationery Office, London, 1939.* <http://unispal.un.org/unispal.nsf/0/4c4f7515dc39195185256cf7006f878c?OpenDocument>, letöltés: 2014. március 7.

podás előfeltételül szabta „az arab országok függetlenségének elismerését”. Azt is kérte, hogy őt magát nyilvánosan ismerjék el kalifának. A *Huszein* előfeltételeinek nagyszabású mivoltán megrökönyödött *McMahon* konzultált a hadügyminiszter közvetlen munkatársával és bizalmasával, *Ronald Storrs*szal és távirón keresztül *Kitchener*rel, valamint *Grey*jel, majd első, augusztus 30-i levelében megígérte az emírnek a kalifátust és az arabok török uralom alóli felszabadítását, de ennél tovább nem ment, mert a határokról való egyezkedést egyelőre „idő előttinek” tartotta. Mikor a saríf a második levelében a jövődöbeli állam pontos határainak meghatározását kérte, a főmegbízott ismét instrukciókat kért Londonból. A brit álláspont kialakításában jelentős szerepet vállalt *Mark Sykes*, akit éppen azért küldtek Egyiptomba, hogy a színi falak mögött irányítsa a tárgyalásokat. *Sykes* javasolta a saríf feltételeinek elfogadását. Ennek megfelelően Nagy-Britannia 1915. október 24-én ugyan vállalta, hogy garantálja a szent helyek biztonságát, továbbá „elismeri és támogatja az arabok függetlenségét a mekkai saríf által kijelölt határok” között, ugyanakkor komoly területi fenntartásokat is hangoztatott, amelyek némelyike tartós félreértéshez vezet majd az arab nacionalistákkal. Utalt arra is, hogy Nagy-Britannia nem cselekedhet szövetségese, Franciaország Szíriára vonatkozó érdekeinek figyelembe vétele nélkül.¹⁴

Huszein teljes függetlenségre vonatkozó igénye nyilvánvalóan ellentétben állt a Szíriával és Mezopotámiával kapcsolatos angol-francia tervekkel. A saríf a november 15-i levelében ragaszkodott az arabok jogainak elismeréséhez Nyugat-Szíriában. *McMahon* azonban nem engedett. December 15-i válaszelevelében a kairói főmegbízott jelezte, hogy Aleppó és Bejrút esetében rendkívüli alapossággal kell eljárni, mivel „szövetségésünk, Franciaország érdekei” érintve vannak.¹⁵ Ez világos beszéd volt, de az emír kötötte az ebet a karóhoz. 1916. január 1-jei válaszában változatlanul elutasította Szíria nyugati részének leválasztását, amit azzal indokolt, hogy „semilyen különbség sincs egy keresztény arab és egy muszlim arab között”. Miközben az emír fenntartotta területi követeléseit és szembezállt a francia igényekkel,¹⁶ Nagy-Britannia kitartott elvi ígérte mellett és elérte, hogy a háború utánra halasszák a határokról folytatott tárgyalásokat.

Minden követelése ellenére az emírt láthatólag a területi kérdések kevésbé érdekelték, számára a leglényegesebb az volt, hogy London hajlandónak mutatkozott az arab függetlenség elismerésére és támogatására. Lelki szemei előtt már az arab birodalom feltámasztása lebeghetett, melynek természetesen ő lehetett volna a királya és kalifája. Ebben a reménységében megerősíthette az, hogy a britek a levélváltás során olyan kifejezéseket, szavakat használtak, melyek arra engedtek következtetni, hogy minden arab képviselőjének tekintik őt. Ez hamis illúziókat keltett benne és téves következtetések levonására késztette. Mindez részben alighanem a kairói arab szakértők csoportjában (az „Arab Irodában”) dolgozó, kevés politikai tapasztalattal rendelkező régészek, utazók romantikus és idealisztikus elképzeléseinek, részben a helytelen helyzetfelismerésnek, a túlzott buzgalomnak is volt köszönhető, na meg talán annak, hogy a brit kormány nem igazán vette komolyan *Huszeint*, leginkább csak megvásárolni akarta. Erre utal, hogy a levélváltás során a törökellenes lázadás kiobbantásáért cserébe többször küldött pénzt a részére.

Az angolok türelmetlenkedtek látva a saríf habozását az arab felkelés kiobbantását illetően. Ez a habozás azonban nagyon is érthető volt, ha figyelembe vesszük, hogy a nacionalizmus és a függetlenség sokáig egyáltalán nem élvezett általános támogatást a közel-keleti, s különösen a

¹⁴ A Huszein–McMahon-megállapodás. LUGOSI 2006. 29–31.; HUREWITZ 1972. 13–15. A tárgyalásokról lásd: TIBAWI 1969.

¹⁵ ZEINE 1960. 8.

¹⁶ LUGOSI 2006. 31–32.

szíriai arabok körében. Talán ezt érzékelve az óvatos *Huszein* nem szakította meg a kapcsolatokat az oszmánokkal. Csakhogy ez a kormány 1915 augusztusában és 1916 májusában mintegy kétszáz közismert arab személyiséget tartóztatott le, s közülük több tucat muszlim és keresztény nacionalistát ítélte halálra azzal a váddal, hogy „el akarták szakítani Szíriát, Palesztinát és Irakot az oszmán szultánátustól”.¹⁷ Az akasztásokat Bejrútban és Damaszkuszban végre is hajtották. A helyi lakosság megdöbben ezeknek a váratlanul kíméletlen intézkedéseknek a láttán, elégedetlensége pedig csak fokozódott a Levantéban ekkoriban dühöngő éhínség miatt. Ezt a hatóságok azzal súlyosbították, hogy „büntetés” gyanánt megtiltották a búza s más kenyérgabonák szabad mozgását, aminek meg is lett a hatása: a legyengült és megfélemlített szíriai nép a háború legvégéig nyugodt maradt, a nacionalista szervezetek titkos tevékenysége nem sok vizet zavart.

A felkelés meghirdetése és első eredményei

1916. június 5-én *Huszein* mégis közzétette a felkelésre felszólító felhívását, s ezáltal – talán akaratlanul – messzire nyúló következményeivel együtt mozgásba hozta a pánarab mozgalmat. Hogy miért éppen ezt a pillanatot választotta, vita tárgya. Talán az egy hónappal korábbi damaszkuszi és bejrúti akasztások győzték meg arról, hogy az oszmánoktól már nincs mit várnia.¹⁸ Erre utal, hogy a tavasz folyamán azt írta *McMahon*nak, „a szíriai mozgalmat gyakorlatilag eltaposták”, „a szírek pedig most cselekvésképtelenek”.¹⁹ Az is lehet, hogy megijedt attól a hírtől, mely szerint török csapatok tartanak Jemenbe Hidzsázon keresztül megerősítendő az ottani helyőrségeket. Egy valami mindenesetre bizonyos: az emír csak akkor határozott a felkelésről, amikor már kimerített minden tárgyalási lehetőséget Isztambullal.

Formálisan proklamálta Hásimita dinasztíja függetlenségét, majd az iszlám nevében és az ifjútörökök hitetlensége ellenében felszólította az arabokat a felkelésre. Súlyos bűnökül róttá fel, hogy úgymond ártani akartak az araboknak, törökösíteni akarták a birodalmat, de ezt vallásos burokban adta elő, hiszen „az arabokat megalázva az iszlámot alázzák meg”.²⁰ A későbbiekben közzétett nyilatkozataiban részletesen is megindokolta a felkelés kirobbantását. Felelemlette a birodalom 1908 óta elszenvedett területi veszteségeit, a befolyása hanyatlását, az ifjútörök rezsim bel- és külpolitikai alkalmatlanságát, a Konstantinápoly részéről Hidzsázzal szemben alkalmazott igazságtalan bánásmódot és tekintélyes arab személyiségek brutális kivégzését. A nyilatkozatok vallásos mázzal voltak leöntve: az iszlám törvényeit semmibe vették, a *Koránt* megszegték, a bűnt nem tartották be.²¹ *Huszein* láthatólag a lépését az eretneknek tekintett ifjútörökök állítólagos ateizmusára és istentelenségére alapozta. A vallásos terminológia, mely *Huszein*nek a mekkai újságban, az *al-Kiblában* megjelent különböző proklamációit jellemzi, azonban nem kendőzheti el azt a tényt, hogy Hidzsáz elpártolása politikai természetű esemény

¹⁷ ANTONIUS 1939. 189–190.

¹⁸ Antonius szerint nyilvánvaló, hogy az arab nacionalistákkal szembeni elnyomás volt a döntő tényező a felkelés meghirdetésében. *Huszein* Damaszkuszban tartózkodó harmadik fia, *Feiszal*, amikor tudomást szerzett a május 6-i akasztásokról, *kefijáját* (hagyományos beduin fejfedőjét) földre dobva és megtaposva így kiáltott fel: „Ó arabok, a halál enyhét ad!” Hidzsázba azzal a határozott szándékkal tért vissza, hogy ráveszi apját a felkelés kirobbantására. Uo. 191. skk.

¹⁹ Február 18-i és március 29-i levél. *Memorandum on the British Commitments to King Hussein*. i. m.

²⁰ FERWAGNER–LÖRKÖS 1994.

²¹ MANDELSTAMM 1917. 360. A szerző jogász, a konstantinápolyi orosz nagykövetség első *dragománja* volt (1869–1949).

volt, s a Termékeny Félhold városaiban jelenlévő kisebbségi, de energikus nacionalista törekvésre támaszkodott, miközben maga az emír ekkoriban még nemigen bízott az arab nacionalizmus elsöprő erejében. Az első hónapokban a híveit, követőit nyíltan és kézzelfoghatóan anyagi indokkal szólította harcba. Az iszlámra való hivatkozás valójában igazolni próbálta az igazolhatatlant: lázadást a szultán ellen egy imperialista, ráadásul keresztény nagyhatalom segítségével. Természetes, hogy a törökök nyomban „árulónak” nyilvánították *Huszeint*.²² A szultán-kalifa elleni felkelés egyszersmind számos szunnitát sokkolt szerte a világon, különösen az indiai muszlimok körében.

A június 5-i felhívás után néhány nappal a saríf hívei máris lokális sikereket arattak, s ezek között akadt olyan is, melyet minden nehézség nélkül értek el. Ilyen volt például a *Stotzingen*-misszió felszámolása. E misszió keretében a törökök negyven német kommunikációs és propaganda-szakértőt küldtek az arabul is beszélő *von Stotzingen* őrnagy vezetése alatt a nyugat-arábiai Janbu kikötőjébe, hogy a Vörös-tenger partján rádióállomást hozzanak létre, s propagandaadásokat közvetítsenek Szudánba, Szomáliföldre, Etiópiába és esetleg Indiába, valamint kapcsolatot tartsanak fenn a kelet-afrikai német gyarmatokon harcoló csapatokkal. A németek, akik egy Medinán keresztül Jemenbe tartó, tartalékosokból álló menetoszlophoz csatlakoztak, pontosan akkor érkeztek meg Janbuba, amikor kitört a felkelés. Nem éppen a szigorú porosz katonai erények szerint cselekedtek: felszerelésük nagy részét a tengerbe dobálták és életüket mentve eliszkoltak.²³ Néhány nappal később újabb sikerek következtek. A kicsiny török-cserkesz mekkai helyőrséget arab lovasok vették körül és háromnapos intenzív lövöldözés után megadásra készítették őket. A foglyokat aztán mind egy szálig lemészárolták. Június 9-én négyezer arab támadta meg Dzsiddát. Először visszaverték őket, de két nappal később egy kisebb brit hajóraj hidroplánok támogatásával bombázta a várost, mire a török védők kapituláltak. A Dzsiddától északra fekvő kis kikötővárost, a mindössze harminc török katona által védett Rabigot hasonló gyorsasággal sikerült megszerezni és ugyanígy vették be július 27-én Janbut is. A Mekkától délnyugatra található Táifot ugyanakkor ötezer törzsi fegyveres kerítette be s kényszerítette megadásra szeptember 22-én. Ez azt jelentette, hogy a nyár folyamán Dzsidda környékén az egész partvidéket megtisztították az oszmán katonaságtól, ami az angolok számára azért volt fontos fejlemény, mert ezáltal elhárult az a veszély, hogy ezek a kikötők a német tengeralattjárók utánpótlási bázisaiként szolgáljanak.

E kezdeti sikerek után azonban megtört a felkelők lendülete, más erősségek bevételeire egy ideig nem került sor. Medinát és környékét például több ezer török védelmezte és sorra verte vissza a megújuló arab frontális rohamokat. Jellemző, hogy három héttel a felkelés kezdete után a medinai csapatok képesek voltak kitörni és az arabokat 30 km-re elűzni a város előteréből.²⁴ Kiderült, hogy a beduinok azonnal szétszaladnak, ha megszólal a tűzéség; bebizonyosodott, hogy a saríf képzetlen tevés osztagai egyelőre nem tekinthetők modern haderőnek. Az is hamar nyilvánvalóvá vált, hogy a *Huszein* által remélt, az egész arab világra kiterjedő lázadássorozat nem fog kitörni. Habár a felkelés megfosztotta a Portát az Arab-félsziget bizonyos törzseinek támogatásától, de a *Huszein*nek engedelmeskedő törzsszövetségeken kívül mások nem voltak hajlandók mellállni. Számos törzsi vezető, elsősorban Medina környékén, egészen a világhá-

²² ZEINE 1960. 17.

²³ MCKALE 1993.; NEULEN 2002. 165. skk.; BAKER 1979. 89–90.

²⁴ A medinai török garnizon egészen 1919. január 4-ig kitartott, vagyis jóval tovább, mint ahogy Isztambul letette a gyevert!

ború végéig lojális maradt a szultáni kormányhoz.²⁵ Az Arábián kívüli arab közösségek még kevésbé figyeltek fel *Huszein* felhívására. A britek által elfoglalt részeket leszámítva Mezopotámia például változatlanul szorosan kötődött az oszmán rezsimhez, álmos lakossága letargikus módon beletörődött a török-muszlim adminisztráció fennmaradásába. Szíria és Palesztina teljesen mozdulatlan maradt.²⁶ A törökök így egyre magabiztosabbak lettek, még Mekka visszavételének tervét is elkészítették, sőt ennek érdekében csapatokat is útnak indítottak dél felé. Hat hónappal a felkelés elindítása után nem tűnt lehetetlennek, hogy a törökök visszaszerzik az összes elvesztett területet.

Ennek ellenére az első sikerei után *Huszein* 1916. november 4-én „az arabok királyává” nyilvánította magát, miután október 29-én „miniszterek, előkelők és mekkai lakosok, valamint az ulema” proklamálták a királyságát és hűséget esküdtek neki.²⁷ Csakhogy az antanthatalmak csupán „Hidzsász királyának” ismerték el. Azzal érveltek, hogy az elismerés nem időszerű, ugyanis viszályt szülne az arabok körében. Kétségtelen, a felkelés sikere meglehetősen relatív volt. Az első évben egy maroknyi önkéntesen kívül a felkelők csapata csupán néhány ezer főnyi beduin irreguláris harcosra korlátozódott, akik zaklatták a török helyőrségeket és alkalomadtán akadályozták a hidzsázi vasút forgalmát. A felkelést ténylegesen *Huszein* sarif fiai, *Ali*, *Abdalláh*, *Fejszal* és *Zaid* vezették. A fegyveresek az első időszakban három nagy csoportba különültek el. Az első, mintegy 5000 harcost *Ali*, a legidősebb fiú vezette, a bázisukként Rabig szolgált. *Abdalláh* 4000 beduinak parancsolt Mekka környékén. *Fejszal*nak pedig 7000 ember engedelmeskedett Janbu térségében. Különösen a 33 éves *Fejszal* emír szerepe volt kiemelkedő, mert ő kapta azt a feladatot, hogy az északi előretörést irányítsa. Összeadva az erők létszáma 10 és 40 ezer között mozgott, de a szervezethezük igen alacsony szinten állt.²⁸

A felkelők irányításában helyi törzsi vezetők, sejkék is részt vettek, ezenkívül számottevő szerepet játszottak még azok az arab tisztek is, akik megszervezték és harcba vitték a beduin törzseket. E tisztek javarésze iraki származású volt, akik korábban az oszmán hadseregben szolgáltak (a török fegyveres erőkben szolgáló arab tisztek többsége eleve Irakból származott). Úgy kerültek Arábiába, hogy Mezopotámiában az antanttal vívott csatározások során hadifogságba estek, az angolok Indiába szállították, majd szabadon engedték őket, hogy az arab ügyért harcoljanak. Nagy-Britannia így módon több száz tisztet vagy általa korábban börtönben tartott arab katonát küldött vissza a Közel-Keletre. Az is előfordult, hogy az iraki arab tisztek egyszerűen dezertáltak az oszmán hadseregből és átálltak a britekhez.²⁹

A kairói angol tisztviselők eközben mindenekelőtt katonai és pénzügyi segítséget nyújtottak *Huszein*nek, akinek ez irányú kérései egyre sürgetőbbek lettek 1916 második felében, látván a felkelés katonai sikereinek elmaradását. A britek igyekeztek központi, egységes irányítás alá helyezni a mozgalmat. Az év végétől a katonai ügyekkel *Wingate* szudáni főkormányzó foglalkozott, ő felelt a stratégiáért, sőt még a taktikáért is, a csapatok élmezőnyéért és utánpótlásáért, valamint a felkeléssel kapcsolatos diplomáciai tevékenységért.³⁰ Két kiemelkedő személyiség tevékenységére támaszkodhatott. Az egyikük *C. E. Wilson* alezredes, a Hidzsászban állomásozó brit katonai misszió parancsnoka volt, akinek az arab felkelés sikerre vitelében játszott szerepét

²⁵ BRÉMOND 1931. 32.

²⁶ LLOYD GEORGE 1972. 665–668.

²⁷ *Memorandum on the British Commitments to King Hussein*. i. m.

²⁸ SACHAR 1970. 133.

²⁹ ZEINE 1960. 16.

³⁰ WINGATE 1955. 175.

az utókor méltatlanul elfeledte. Ő biztosította a létfontosságú kapcsolatot a saríf beduin csapatai és az egyiptomi angol haderő között. *Gilbert Clayton* nemkülönben jelentős figura: az ő körütekintő irányítása mellett végezte a munkáját a kairói Arab Iroda 1916 februárjától a kiváló oxfordi orientalista, *Dr. David G. Hogarth* elnökletével. *Hogarth* beosztottjai régészek, nyelvészek s más szakterületek művelői voltak, olyan nagy tudású koponyák tartoztak közéjük, mint *Aubrey Herbert*, *Leonard Wooley*, *Philip Graves* és a legendássá vált *Thomas Edward Lawrence* fiatal régész és katonatiszt. Az volt a legfőbb feladatuk, hogy figyelemmel kísérjék az Arab-félszigeten és az egész Közel-Keleten a politikai hangulatot, s tanácsokkal lássák el a kormányt.

Wilson és az Arab Iroda úgy határozott, korlátozott számú muszlim kiképzőt vezényel a felkelő csapatokhoz. Eleinte egyiptomi szakértőket küldtek a Vörös-tenger túlsó partjára, akiknek a száma a felkelés előrehaladásával négyszázra növekedett. 1917 tavaszán további kétszáz tisztet és altisztet vetettek be. *Wilson* vezérkari főnöke, *P. C. Joyce* alezredes állt ennek a brit katonai szakértőcsoportnak az élén, mely komoly hozzájárulást jelentett a felkeléshez. Tevékenysége méltatlanul háttérbe szorult *Lawrence* legendája mögött. Az olyan tiszték, mint *H. S. Hornby* százados és *Henry Garland* ezredes sajátították el az arabokkal a robbantás tudományát, az aknák telepítését, a gerillaharc fortélyait.³¹

Érdemes megemlíteni, hogy a támogatásból Párizs is kivette a részét. Még 1916 szeptemberében *Édouard Brémond* alezredes vezetésével francia katonai küldöttség érkezett Dzsiddába, amelyben algériai, tunéziai, marokkói és francia nyugat-afrikai tekintélyes muszlim személyiségek is helyet foglaltak. A misszió 1 millió 225 ezer aranyfrankot vitt magával Mekkába, ezt pedig egy kisebb berber katonai kontingens, gépfegyverek, tábori tüzérség és a beduinok között szétosztott 2400 db puská egészítette ki. Habár ez a kb. 350 fős egység a britekkel szorosan együttműködött, s elsődleges politikai célja annak megakadályozása volt, hogy az angolok kizárólagos befolyást szerezzenek a Közel-Keleten, a majdani arab felkelésben mégis rendkívül értékes szerepet játszott.³² 1918-ban a saríf hadseregében a tiszték és altiszték túlnyomó többségét az antant Egyiptomból és Észak-Afrikából származó katonái tették ki.

Ami a pénzügyeket illeti, még a felkelés kirobbanása előtt, 1916. május végén, június elején *Storrs* Dzsiddába utazott, hogy találkozzon *Huszeinnel* vagy a fiaival, s magával vitt 10 ezer fontot aranyban. A saríf fia, *Zaid* azonban valóságos kérelmi listával állt elő, amelynek a végösszege 70 ezer fontra rúgott. *Storrs* biztosította *Zaidot*, hogy „amint a mozgalom látványosan útjára indul, meg fogják látni, Őfelsége kormánya távolról sem bánik zsugori kézzel a szövetségeseivel”. A brit tisztviselő utóbb azt írta, hogy a sivatagi arab felkelés a következő években összesen 11 millió fontjába került az angol adófizetőknek.³³ „Az általam ígért első összegekhez képest – tette hozzá – *Huszeinnel* 1916. augusztus 8-tól havi 125 ezer fontot kapott.”³⁴ Emellett 1916 őszéig Nagy-Britannia 50 ezer puskát és megfelelő mennyiségű lőszert juttatott el a felkelőknek. *Storrs* októberben ismét Mekkába küldték, hogy mérje fel az igényeket, ő pedig szorgalmazta közvetett pénzügyi keret létrehozását az arab gerillaharc céljaira.

A felkelés stratégiájának kidolgozója, *Wilson* hamar felismerte, hogy váratlan, merész csapásra van szükség annak érdekében, hogy megakadályozzák Rabig kikötőjének oszmánok általi

³¹ SACHAR 1970. 135.

³² BRÉMOND 1931.; LE PAUTREMAT 2006. Brémond életéről lásd: PORTE 2009.

³³ Ez az 1980-as évek árfolyamán számítva 400 millió dollárnak felel meg.

³⁴ STORRS 1937a. 167–174. Amikor 1918 októberében Szíriában *Fejszal* brit tanácsadók részvételével kormányt alakított, az angol kormány azt is finanszírozta havi 150 ezer fonttal. 1919 novemberében aztán, amikor a franciák vállalták, hogy átvállalják *Fejszal* támogatásának a felét, az összeg 75 ezer fontra csökkent.

visszafoglalását. Úgy gondolta, nincs más megoldás, mint Janbuból kiindulva északra nyomulni a part mentén és új frontot nyitni Vadzsh városánál, amivel a vasút vonalánál fenyegetni lehetett az ellenség szárnyát. Ha az előretörés sikerül, a törökök kénytelenek lesznek visszavonulni. *Feiszal*nak azonban eleinte nem akaródzott Janbutól ilyen messzire támadásba lendülni, mert nem akart eltávolodni a hatalmi bázisától. *Feiszal* természeténél fogva óvatos, félénk jellem volt. Ugyanúgy, mint *Lawrence* esetében, az ő mítosza is az újságírók terméke volt, akik a világháború egyik legszínesebb egyéniségének állították be. Kétségtelenül kifinomult ember volt, aki sikereket ért el az oszmán parlament képviselőjeként, s ebben szerepet játszott megnyerő személyisége, udvariassága, sármos mosolya. Másfelől tudott hirtelen dühbe is gurulni. A külseje arisztokratikus vonásokat mutatott, alkata vékony, vonásai finomak voltak, pergamenszerű arcán mély fekete szempár ült. Alig múlt harminc, amikor *Lawrence* találkozott vele, s emlékezetes leírást adott „a türelmetlenül várakozó” emírről. „Én első pillantásra éreztem, hogy ez az az ember, akit keresni Arábiába jöttem – az a vezér, aki teljes dicsőségre fogja vinni az arab felkelést.”³⁵ Szűk körben azonban jóval visszafogottabban nyilatkozott róla. *Liddell Hart*nak, az ismert hadtörténésznek később bevallotta, hogy „*Feiszal* félénk ember, aki nem szeret veszélybe rohanni”, majd hozzátette, csak azért nagyította őt fel, hogy „rávegye a briteket az arabok támogatására”.³⁶ *Feiszal* vitathatatlanul karizmatikus figura volt, aki szigorú engedelmségre kényszerítette a csapatait, ugyanakkor a népe számára szertelen politikai ambíciókat táplált. Katonai vezetőként azonban kevésbé volt hatékony.

Wilson egészen 1917 elejéig nem is tudta meggyőzni a fiatal emírt, hogy hagyja el Janbu viszonylagos biztonságát. Az volt a terv, hogy az idősebb testvér, *Abdalláh* Medinától északra a hidzsázi vasút ellen vezeti a lovasait. Abban reménykedtek, hogy a törökök ki fognak törni megakadályozandó ezt a támadást, ami megteremti a lehetőséget *Feiszal* Vadzsh elleni támadására. A terv tökéletesen bevált. A törökök kivonultak a vasúthoz, 1917. január 18-án pedig *Feiszal* tízezer arab lovasát a 300 km-re északra fekvő Vadzsh ellen vezette. Igazából a hadművelet mindvégig teljes biztonságban volt, mivel a felvonuló haderő a vörös-tengeri brit flotta lőtávolán belül, így annak védőernyője alatt maradt. Mire a hadoszlop január 24-én elérte Vadzsht, a város valójában már a szövetségesek kezén volt, két nappal korábban ugyanis az angol hajókról partra tett ötszáz arab harcos könnyedén legyőzte a kicsiny török helyőrség ellenállását. A hosszú hadjárat elérte célját, hiszen a Hásimiták ellenőrzése alatt álló terület jelentősen kibővült. Ettől fogva immár szó sem lehetett egy Mekka elleni oszmán támadásról. Az sem mellékes, hogy először sikerült komolyan fenyegetni a hidzsázi oszmán összeköttetési vonalakat.

A hidzsázi vasutat több mint 1300 km hosszan 1904 után építették ki Damaszkusztól Maánig, onnan pedig Medináig. Ez volt a Porta egyetlen utánpótlási útvonala az Arab-félszigeten, ezért helyőrségekkel védték, amelyeket az állomásokon kialakított blokkházakban állomásoztattak Maán és Medina között. A végállomáson, a medinai laktanyában hétezer katona tartózkodott. Már a vadzszi hadjárat előtt arab martalócok hajtottak végre izolált rajtaütéseket és általában hatástalan támadásokat a vasútvonal ellen. Vadzsh után azonban a brit tisztek ezeket az elszigetelt akciókat továbbfejlesztették. A rajtaütések módszereit *Hornby* tökéletesítette, *Stuart Newcombe* százados és *Garland*, később a francia *Brémond* pedig a támadásokat hibátlanul kivitelezte. Az éj leple alatt a nyugatiak és arab segítőik robbanóanyagot helyeztek el a hidak és a sínek alatt, majd a homokdűnék mögött várták, hogy feltűnjön a vonat. Ekkor elektromos kábel segítségével működésbe hozták a robbanóanyagot. Az irreguláris beduinok számára az ellenség utánpót-

³⁵ LAWRENCE 1935. I. 79.

³⁶ LIDDELL HART 1934. 188.

lási vonalainak elvágása végeredményben jól ismert módszer volt, miközben veszteségeket is okoztak nekik. De még így is az elszórt gerillatámadások csak erősen korlátozott eredménnyel jártak, mert a medinai török utászok mindig helyreállították a károkat, fenntartva az összeköttetést, ami lehetővé tette, hogy – mint láttuk – Medina egészen 1919 januárjáig kitartsa. Ekkor angol csapatok foglalták el.³⁷ Ugyanakkor *Newcombe* és *Lawrence* erőfeszítéseinek is meglett az eredménye: 1917 folyamán nagyjából 15 ezres veszteséget okoztak az oszmán hadseregnek, ami súlyos csapást jelentett az akkor már komoly élőerő-gondokkal küszködő birodalom számára.³⁸

A felkelés visszhangja mindazonáltal nem nyúlt túl a félsziget határain egészen Akaba 1917. július 6-i bevételéig. Ez a kikötő stratégiai fontosságú helyen feküdt az öböl végében, Arábia és Palesztina határán. Azért vált különösen értékessé, mert egyrészt a törökök utolsó kijáratát jelentette a Vörös-tengerre, másrészt az angolok *Murray* tábornok első gázai kudarca után másodszor is támadást terveztek Palesztina ellen. Az antant már korábban is megpróbálta megszerezni és a haditengerészetnek két alkalommal sikerült is átmenetileg elfoglalnia. De megfelelő szárazföldi összeköttetés hiányában mindkétszer fel kellett adni. Először *Brémond* javasolta a beduinok bevetésével a szárazföld felőli támadást, de ehhez meg kellett nyerni a mai Jordánia és Észak-Szaúd-Arábia területén élő törzsek támogatását, mivel ők ellenőrizték a felvonulási útvonalakat. A siker a Huvaitat törzsszövetség *Auda Abu-Taji* által vezetett embereinek volt köszönhető. Ez a törzsszövetség a legjelentősebb volt a környéken, az 55 éves *Auda* pedig a legkiválóbb sivatagi hadvezérek egyikének számított, akit vakon követtek a fegyveresei. Biztosította *Feiszalt*, hogy a szárazföld felől bevehető a kikötő, s ezzel a hadjáratához önként csatlakozó *Lawrence* is egyetértett.

Alighanem T. E. Lawrence volt az első világháború egyik legismertebb, legérdekesebb, ugyanakkor legellentmondásosabb szereplője. Egy angol-ír származású baronet törvénytelen gyermekeként kiváló tanulmányi eredménnyel végezte tanulmányait Oxfordban a modern történelemtől, nyaranként pedig utazásokat tett a levantei partvidéken. Ezek során folyékonyan megtanult arabul és elsajátította a helyi szokásokat és hagyományokat. A háború kitörésekor Kairóban kapott munkát az Arab Iroda térképészeti részlegének ideiglenes hadnagyaként, közvetlen főnöke *Hogarth* lett. A következő két évben a feladata a rutinszerű hírszerzésre összpontosult, ami meglehetősen távol esett a nagypolitikától vagy az angol-arab kapcsolatok stratégiájától. *Lawrence* ugyan utóbb úgy emlékezett vissza, hogy *Clayton* már a kezdet kezdetén szigorúan titkos megbízásokat adott neki, *Storrs* azonban azt írta, „mostani világhíre megnehezíti az ő elhelyezését az eredeti feladatkörében, s csaknem szégyenkezve be kell valljam, a vele kapcsolatos elismerő érzéseim mindenekelőtt a hidzsázi bélyeg kibocsátásában való részvételének volt köszönhető...”.³⁹ *Lawrence* minden bizonnyal nem ezért a véleményéért tartotta *Storrst* a „legragyogóbb angolnak” az egész Közel-Keleten...⁴⁰

1916 októberében a bimbózó felkelés által elbűvölt *Lawrence* addig ügyeskedett, míg elérte, hogy elkísérhesse a *Huszein*hez és *Abdalláh*hoz induló *Storrst* Hidzsázba. Először járt itt és az éghajlat szélsőségsége megdöbbentette: „Amikor végre horgonyt vetettünk Dzsidá külső kikötőjében, (...) Arábia forrósága úgy csapott ránk, mint egy kivont kard, és elállította a szavunkat.”⁴¹ Visszatérése után mélyreható elemző beszámolója a gerilla-hadviselés hidzsázi lehetőségeiről nagy hatást gyakorolt *Wingate*-re, aki kinevezte őt a Hásimita erőkhöz összekötő

³⁷ ALDINGTON 1955. 174–175.

³⁸ SACHAR 1970. 138–139.

³⁹ STORRS 1937a. 186.

⁴⁰ LAWRENCE 1935. I. 36.

⁴¹ LAWRENCE 1990. 15.

tisztnek. *Lawrence* tehát összekötő tisztként és az angol támogatás elosztójaként hamarosan csatlakozott *Fejszal* csapataihoz. *Louis Massignon* francia orientalista úgy ábrázolja őt, mint aki „rettenetes megvetéssel osztogatta a *guineak*et a nyitott tenyerekbe”.⁴²

Lawrence az arab nyelv és mentalitás iránti kiváló érzéke nyomán a hidzsási vezetők egyre nagyobb kedvencévé vált. Az akabai hadjáratot megelőzően *Fejszal* például titkos megbízottjaként a szíriai arab nacionalista csoportokhoz küldte. E rendkívüli, 1917. májusi utazás alkalmával *Lawrence* kicsiny beduin kíséretével közel 1500 km-t tett meg teveháton az ellenséges török vonalak mögött egészen Damaszkusz külvárosaiig. Világos bőre és szőke haja ellenére sikerült elkerülnie a leleplezést, habár az egyik erősen kiszínezett későbbi beszámolója szerint egy homoszexuális aga bántalmazta.⁴³ A szíriai sejkekkel és a nacionalista al-Ahd („szövetség”) nevű társaság vezetőivel folytatott megbeszélésein tömegfelkelés kiobbantására szólított föl *Fejszal* készülődőben lévő akabai hadjáratának megsegítésére. Minden vonzereje és meggyőzőképessége ellenére azonban a nacionalista vezetőktől csupán a jóakaratok kinyilvánítását tudta kicsikarni; egyelőre nem akarták elkötelezni magukat a harc mellett. Érthető, hiszen az arab nacionalizmus nevében tett bármely fellépés a Szíriában állomásozó 4. oszmán hadsereg retorzióját váltotta volna ki. *Lawrence*-nek nagyobb szerencséje volt a Jordánon túli törzsekkel, mivel arrafelé a török bosszú veszélye sokkal kisebbnek tűnt.

Június 28-án a Maántól délre húzódó vasúttól elindult a menet Akaba felé. *Auda* vezette, mellette tevegelt *Lawrence* és még háromszáz törzsi harcos. Jóllehet nem voltak sokan, a beduin osztag elég nagynak bizonyult a feladat végrehajtásához. Mindjárt az indulás után szétszórt egy török zászlóaljat, ennek a győzelemnek a hírére pedig pillanatok alatt több százan csatlakoztak a fellázadt törzsekhez. A diadálnak persze meglett a maga hatása az ellenségre is. Az Akaba szárazföldi oldalán lévő kicsiny oszmán helyőrségek jelképes ellenállás után sorra adták meg magukat, vagy visszavonultak Hadrába, az Akaba előtti utolsó megerősített támaszpontra. Hadrában a törökök jól el voltak látva minden szükségessel. Csakhogy egyáltalán nem számítottak támadásra a szárazföld felől, védműveik, árkaik, ágyúik nem arra néztek, nem ott húzódtak. Mindazonáltal a védők létszáma messze felülmúlta a támadókét. A patthelyzet akkor szűnt meg, amikor *Auda* azzal fenyegetőzött, hogy lemészárolja az összes foglyát, ha a védők nem adják meg magukat. Erre az oszmán parancsnok pánikba esett, felvonatta a fehér zászlót, az embereit pedig utasította, hogy tegyék le a fegyvert. Ezután *Lawrence* diadalittas beszámolója szerint *Auda* harcosai csillapították szomjukat a török kázinban, majd „bősz homokviharban vágattunk négy mérföldet Akabáig, és július hatodikán, pontosan két hónappal Vadzshból való indulásunk után, jót pancsoltunk a Vörös-tengerben”.⁴⁴ Ez alatt a két hónap alatt a kicsiny portyázó csapat megölt 1200 törököt és megtett mintegy 1300 km-t, hogy megtámadjon egy olyan erősséget, mely csak 400 km-re feküdt a kiindulási pontjától. A védőket tökéletesen meglepték. Ezúttal a hosszabb út bizonyult a könnyebbnek.⁴⁵

A győzelem hatalmas lendületet adott a Hásimiták ügyének, hiszen stratégiai értékét nem lehetett kétségbe vonni. Akaba elfoglalásával Mekka végleg biztosítva volt, mivel a körülzárt medinai török helyőrség nem rendelkezett támadási képességekkel, a zarándoklat zavartalanul folytatott, Hidzsáz függetlenné vált. Akaba bevétele eloszlatta az 1917-ben Egyiptomra még

⁴² MASSIGNON 1963. 452.

⁴³ Az eset állítólag Deraában történt, de a damaszkuszi útját *Lawrence* az emlékirataiban nem említi. LAWRENCE 1935. II. 130–139.

⁴⁴ LAWRENCE 1990. 118.

⁴⁵ LIDDELL HART 1934. 201.

mindig leselkedő török veszélyt, s nemcsak azt tette lehetetlenné, hogy újabb oszmán offenzíva kezdődjön a Szezi-csatorna ellen, hanem azt is, hogy komolyan zavarják a brit hadsereg palesztinai összeköttetési vonalait. Új hadműveleti frontot nyitott, amelynek segítségével az arabok jelentős támogatást nyújthattak a megismételt brit előretörési kísérleteknek. Az egyiptomi expedíciós erők élére újonnan kinevezett *Edmund Allenby* tábornok igencsak meglepődött, amikor egy arab tevés osztag kíséretében beállított a főhadiszállására *Lawrence*. Örült tempóban vágott át a Sínai-félszigeten, hogy megvihesse a hírt Akaba bevételéről Kairóba. Egyenesen a sivatagból jött, még a beduin öltözkét sem vette le és azt javasolta, hogy a tábornok a saríf csapatait hadserege jobbszárnnyaként alkalmazza.⁴⁶ A britek nyomban hajókat küldtek az akabai kikötőbe, mely Vadzsh helyett a vörös-tengeri angol haditengerészeti erők legfőbb bázisa lett. A Holt-tengertől délre operáló autonóm arab sereg felvette az Északi Arab Hadsereg elnevezést, s *Fejszal* parancsnoksága alatt *Allenby* ellenőrzése alá került, ami azt is jelentette, hogy *Wingate* felügyelete megszűnt felette.

Akaba után az arab felkelés megfelelő politikai és katonai súlyt kapott a brit háborús stratégiában, már sokkal több volt, mint egyszerű katonai akció Hidzsáz biztosítása érdekében. Mindez azért volt különösen lényeges, mert 1916 második felében új katonai elképzelések formálódtak a kairói brit vezérkari tisztek fejében. Az expedíciós erők parancsnoka, *Murray* tábornok az addigiaknál jóval agresszívebb védelmet akart kialakítani a törökökkel szemben, ami a palesztinai határokig való előrenyomulást jelentette. Miután sikerült megfelelő számú katonát és hadianyagot felhalmoznia, 1916. december 2-án megindította az oszmán határváros, el-Aris elleni támadását, melyet 1600 török fegyveres védett. A túlerő miatt az oszmánok okosan kiürítették az egész félszigetet, így 1917. január 9-én *Murray* bevehette Rafahot az egyiptomi–palesztinai határon. Ott azonban megállt, s a megnyúlt utánpótlási vonalai miatt nem is állt szándékában továbbmenni. Márciusig kellett várni arra, hogy az expedíciós hadsereg elérje Gázát, a Palesztina bejáratát őrző 40 ezres várost. Ekkor a tábornok a hírszerzésétől azt a téves információt kapta, hogy a törökök az összeomlás szélén állnak, s hogy emiatt soha vissza nem térő alkalom kínálkozik a britek számára egész Szíria elfoglalására. Ez azonban nem sikerült neki: az 1917. márciusi és áprilisi első és második gázai csatában vereséget szenvedett.

E nehéz körülmények között nem meglepő, hogy *Murray* utóda, *Allenby* örült minden olyan fejleménynek, mely gyengítette az ellenséget. *Lawrence* váratlan kairói megjelenése pontosan ilyen fordulatot jelentett számára. A tábornok ugyanakkor sohasem tudta eldönteni, hogy *Lawrence* zseniális taktikus, vagy csupán nagyképű alak, aki csak nagyobb támogatást akar kicsikarni az arab felkelés számára. *Allenby* mindenesetre erősítést küldött Akabába, ahol brit tisztek rádióállomást telepítettek, mólókat építettek és még egy kicsiny repteret is kialakítottak. Egyedül *Huszein* nem örült mindennek: a „megátalkodott, szűk látókörű, gyanakvó jellemű” saríf – ahogy *Lawrence* jellemezte őt⁴⁷ – egyre jobban aggódott amiatt, hogy a brit háborús gépezet pusztá fogaskerekévé válik. *Fejszal* viszont nem is lehetett volna boldogabb, az élete alaposan megváltozott. Kilépve apja árnyékából – aki sohasem bocsátotta meg neki ezt az „árulást” – *Allenby* katonai parancsnoksága és Nagy-Britannia politikai védnöksége alá helyezte magát, ezenkívül részesévé lett a világpolitikának. 1917 első felében még azzal foglalkozott, hogy növelje

⁴⁶ Ekkor született meg „*Arábiai Lawrence*” mítosza *Lowell Thomas* amerikai újságíró (1892–1981) jóvoltából (Thomas é. n.). *Thomas* azért ment a Közel-Keletre, hogy készülő történelmi regényéhez anyagot gyűjtsön. Hősét az *Allenby* által őrnaggyá előléptetett *Lawrence* tulajdonságaival ruházta fel és a brit tiszt csodálatos kalandjait tulajdonította neki, melyek a különböző európai és amerikai konferenciákon estek meg vele.

⁴⁷ LAWRENCE 1990. 125.

katonai erejét és arab szövetségesei számát. 1917 második felére viszont már sikerült a Jordánon túli törzsek túlnyomó többségét maga mellé állítania, hadserege így jól felszerelt gyalogsággal és két tevés zászlóaljjal rendelkezett, ami közel 12 ezer főt jelentett. A palesztinai és szíriai hadjáratokban nem elhanyagolható katonai szerepet játszó *Feiszal* erői rövidesen nacionalista politikai klientúrát alakítanak ki, mely elkötelezetten ragaszkodni fog az arab függetlenségre vonatkozó brit ígéretek betartásához.

Mindezzel egy időben *Auda* és *Lawrence* a francia és az észak-afrikai katonai szakértőkkel együtt további támadásokat indítottak a hidzsázi vasút ellen, síneket, hidakat, csatornákat tettek tönkre. Hamarosan már arra is képesek voltak, hogy török járőrosztagokat semmisítsenek meg. Ez a gerilla-hadviselés nagy lendületet kapott 1917 őszén *Allenby* jeruzsálemi előretörésétől, intenzitása soha nem látott méreteket öltött. *Brémond* irányításával az algériaiak leginkább a vonatrobantásokban jeleskedtek, de maga *Lawrence* is tökélyre fejlesztette a robbantó tudományát. Visszaemlékezésében érzékletesen festette le egy Petra melletti akció menetét:

„Mikor a második mozdony a hídra ért, felemeltem a kezemet Szálemnek. Erre rettentő dörrenés következett, és a vasútvonal eltűnt a szemünk előtt a fekete por és füst harminc-negyven méter magas és széles oszlopában. A sötétségből fülsiketítő roppanások és a feltépett acél hosszú, hangos, érces csengése hallatszott, vasdarabok és deszkák repültek a levegőbe. A mozdony egyik kereke hirtelen feketén felpattant a füstfelhőből az égre, és zengve szállt el a fejünk fölött, hogy aztán lassan és súlyosan belehulljon a mögöttünk lévő sivatagba. Halálos csend következett, nem hallatszott emberi kiáltás, sem puskalövés. A robbanás szürke köde felszállt a pályáról fölénk, aztán a hegygerinc fölé, majd elveszett a dombok között.”⁴⁸

Ezek a rajtaütések folyamatosan és egyre nagyobb mértékben pusztították a török élőerőt és hadianyagot éppen abban a pillanatban, amikor a Portának talán minden korábbinál nagyobb szüksége lett volna katonákra és fegyverekre, hogy feltartóztassa a britek előretörését Jeruzsálem felé. 1918 tavaszáig az oszmánok 5000 embere veszett oda, 8000 katonája pedig fogságba esett e sivatagi akciók eredményeképpen (*Feiszal* később, a párizsi békekonferencián 20 ezer, illetve 40 ezer főről beszélt).⁴⁹ Mind a németek, mind a törökök a felkelést fájó, kellemetlen zaklatásként élték meg.⁵⁰ De még veszélyesebb volt a lázadás politikai következménye, ugyanis az oszmán hadseregből egyre több arab katona dezertált. Közülük ugyan csak kevesen csatlakoztak *Feiszal* csapataihoz, ám biztossá vált, hogy a Palesztinában előretörő brit csapatoknak nem kell számolniuk partizántámadásokkal az ellenséges lakosság részéről.

Mindezen fejlemények dacára az arab felkelést még mindig nem lehetett *Allenby* hatékony „jobbszárnyának” tekinteni. A főparancsnok 1917 októberében elárulta *Lawrence*-nek, hogy támadást tervez a Gáza–Beér-Seva vonal ellen, s reméli, mire a tél beköszönt, eléri Jeruzsálemet. Hangsúlyozta, hogy számít az arabok segítségére: ostrom alá veszik Deraát, a Jeruzsálem–Haifa és a Damaszkusz–Medina vasútvonalak találkozásánál fekvő csomópontot, a törökök szíriai védelmi rendszerének fontos tartópillérét. *Lawrence*-nek 12 ezer beduin állt rendelkezésére, ami elméletileg elegendőnek tűnt a feladat végrehajtására. Eleinte bízott is a sikerben. „Ismertük, jobban, mint *Allenby*, az ellenség ürességét és az angol segélyforrások nagyságát” – írta utóbb.⁵¹

⁴⁸ Uo. 144.

⁴⁹ ANTONIUS 1939. 231.

⁵⁰ LARCHER 1926. 502.

⁵¹ LAWRENCE 1935. II. 61.

Aztán váratlanul lefújta a hadműveletet, mielőtt az még elkezdődhetett volna. Erre így emlékezett: „Deraa hirtelen elfoglalása, ha utána visszavonulás következik, a vidék egész parasztságának a lemeszárlását, vagy legalábbis a tönkretételét vonta volna maga után.”⁵² Mivel bizonytalan volt *Feiszal* embereinek ama képességében, hogy egy nagyobb szabású támadást kivitelezzenek, „elhatároztam, hogy az arabok érdekében még várok, nem kockáztatok”.⁵³ Ehelyett *Allenby* nek korlátozottabb hadműveletet javasolt, mely a Jarmúk folyó felett átívelő híd lerombolására irányult volna. Ezzel el lehetett volna vágni a palesztinai oszmán haderő visszavonulásának útját a brit előretörés idején. A némileg rezignált tábornok beleegyezett.

Feiszal bátyja, *Ali* társaságában *Lawrence* 1917. október 24-én indult el küldetése teljesítésére. Portyázó osztagában maroknyi angol és algériai tisztet, valamint negyven arab harcost vitt magával. Útközben hallották *Allenby* tüzésését, mely a régóta várt brit offenzíva kezdetét jelezte. Négyórás, sietős lovaglás után érték el a Jordánt, ahol legnagyobb döbbenetükre azt kellett konstatálniuk, hogy egyetlen helyi törzs sem akar a segítségükre sietni. Rövid tanakodás után úgy döntöttek, titokban, lopva folytatják a küldetésüket. A tell-es-sihábi hídnál azonban nem sikerült elhelyezniük a dinamitot, mivel az arabok pánikba estek az őrség tüzelésétől. A törökök ráadásul tudomást szereztek az ottlétükről, így *Lawrence*-ék kénytelenek voltak sebtében visszavonulni Akabába. Ez a második kudarc súlyos megaláztatást jelentett *Lawrence* számára („a lelkünk beteg volt a balsikertől”).⁵⁴ *Allenby* azonban ezúttal is elnéző volt vele szemben, talán mert a támadása így is, úgy is sikeresnek bizonyult, habár az ár magasabb lett, mintha felrobantották volna a hidat. A tábornok újabb esélyt kínált az őrnagynak azt indítványozva, hogy az arabok foglalják el és rabolják végig a Jordán völgyét, mondván, így megakadályozhatnák, hogy a törökök ellátmány szerezzenek a környező falvakból. Úgy tűnt, ez a feladat sem haladja meg az arabok képességeit, ezért *Lawrence* lelkesen ráállt a dologra. Újabb csapatokat toborzott, s bőkezűen havi hat font fizetséget ajánlott fel minden résztvevőnek. Rövidesen kétezres sereg gyűlt össze. Ezúttal 1918 januárjában és februárjában az arabok korlátozott sikereket arattak, kiűzték a törököket a Holt-tenger környéki kisebb településekről. A végső célkitűzést, vagyis a Jordán-völgy gabonatermő területeinek elfoglalását azonban a hidegre forduló időjárás megakadályozta. *Lawrence* frusztrációját csak fokozta, hogy februárban csapatainak nagy része dezertálással fenyegette, s csak 30 ezer font azonnali kifizetése árán sikerült együtt tartani őket.⁵⁵

A hónap legvégén *Allenby* megadta *Lawrence*-nek az utolsó lehetőséget is. A tavasz közeledtével tervek készültek a Damaszkusz irányába indítandó brit offenzívára. Ennek keretében létkérdéssé vált, hogy az arabok vegyék be és tartsák meg Maánt. Ha sikerrel járnak, az ellenségnek a brit expedíciós haderőre gyakorolt nyomását jelentősen csökkenti majd az a tény, hogy Maán védelmére több ezer török katonát kell átcsoportosítani. Hogy garantálja a sikert, *Allenby* nagymennyiségű felszereléshez juttatta az arab sereget, többek között vadonatúj gépfegyvereket, hétszáz teherhordó tevét és 300 ezer fontot bocsátott *Lawrence* rendelkezésére zsold gyanánt.⁵⁶ Az adomány nagy örömet váltott ki az arabok körében, nem véletlen, hogy április közepére négyezren gyűltek *Feiszal* zászlaja alá. *Allenby* ugyanakkor még a nagyszabású arab támadás megindulása előtt második próbálkozásra bevette Ammán és – jóllehet messze feküdt az utánpótlási vonalaitól – meg is tartotta azt. Az arabokban azonban csalódnia kellett.

⁵² LAWRENCE 1990. 150.

⁵³ Uo. 151.

⁵⁴ LAWRENCE 1935. II. 111.

⁵⁵ SACHAR 1970. 148.

⁵⁶ LAWRENCE 1935. II. 210–213.

Amikor ugyanis *Fejszal* csapatai elérték Maánt, a védők súlyos veszteségeket okoztak nekik, s a beduinoknak vissza kellett vonulniuk. A megalázott és dühös *Lawrence* sebtében összeszedett egy kisebb egységet brit, egyiptomi és beduin katonákból, majd a hidzsázi vasút egyik fontos állomása, es-Sáma ellen vezette őket. Itt végre sikerült az araboknak győzniük, elfoglalták a városkát, majd Maántól el-Mudavvaráig mintegy 130 km hosszan tönkretették a sínpályát. „Ezzel az operációval vége szakadt Medina aktív védelmének.”⁵⁷ Ez a győzelem azonban nem volt elég nagy ahhoz, hogy *Allenby* előretörő csapatait teljesen tehermentesítse. A britek a Jordán völgyében túlvállalták magukat, utánpótlási vonalaik megnyúltak, még Ammánt is kénytelenek voltak feladni. 1918 májusától júliusig az arabok egy helyben topogtak és válaszra sem méltatták *Allenby* újabb támadásra vonatkozó kéréseit. Sőt egészen a közel-keleti háború legutolsó hónapjáig nem akaródzott nekik megmozdulni, amikor is a brit expedíciós erők nyomában voltaképpen ellenállás nélkül eljutottak Damaszkuszba.

1918 nyarára *Lawrence*-nek meg kellett értenie és el kellett fogadnia azt a tényt, hogy *Huszeín* erői elvesztették a hadjárat iránti érdeklődésüket Akaba elfoglalásának pillanatában, mivel ezzel már garantálták Hidzsáz biztonságát. Igazából ezt az érdektelenséget hamarabb is érzékelte. 1916 decemberében, amikor úgy tűnt, hogy a törökök Medinából kiindulva bármikor visszafoglalhatják Rabigot, látványosan megugrott az arab dezertálók száma. Amikor pedig *Lawrence* a válság közepette partra szállt Janbuban, *Fejszal* nyílt fenyegetésével szembesült, miszerint békétárgyalásokba kezd Isztambul. A brit tiszt az utolsó pillanatban úgy oldotta meg a problémát, hogy növelte a felkelés támogatását. De 1917 augusztusában, csupán hat héttel Akaba megszerzése után megint ugyanezzel a rémálommal találta szemben magát: hírt kapott arról, hogy a rettenthetetlen *Auda* tárgyal az oszmánokkal! Amikor szembesítette a tényekkel, a sivatagi törzsi vezető nagy hangon azzal fenyegetőzött, hogy visszaszolgáltatja a kikötőt az ellenségnek, hacsak nem kap nagyobb részt a hadizsákmányból.⁵⁸ Erre ismét megemelték az araboknak nyújtott támogatás mértékét. 1918 februárjában a saríf legkisebb fia, *Zaid*, akit elcsüggesztett a Jordán-völgyi hadjárat kudarca, akaratosan kijelentette, nem hajlandó tovább folytatni a harcot, amíg több pénzt nem kap.⁵⁹ Ekkorra *Lawrence* odáig jutott, hogy elhatározta, felajánlja lemondását *Allenby*-nek. *Hogarth* és *Clayton* beszélt le róla. 1918 nyarán már szinte közömbösen vette tudomásul, hogy *Fejszal* ismételten tárgyalásba bocsátkozott a szíriai oszmán kormányzó, *Dzsemál* pasa megbízottjával, akinek felajánlotta, hogy cserbenhagyja a briteket, amennyiben a törökök kiűrik Ammánt és átadják a tartományt az araboknak.⁶⁰ Az angol tiszt meglegedett azzal, hogy figyelmeztető táviratot küldjön Mekkába, ami meg is tette a hatását. *Huszeín* válaszában szenvedélyesen bírálta a titkos megbeszéléseket, mire *Fejszal* azonnal ejtette az ügyet. *Lawrence* ekkorra elveszítette minden korábbi illúzióját az arab lojalitással és határozottsággal kapcsolatban.

Ezenkívül már a felkelés legelejétől kezdve *Lawrence* semmilyen illúziót sem táplált az arab nacionalizmus valóságával és hitelességével kapcsolatban. A *bölcsesség hét pillérében* erre kendőzetlen módon rá is mutatott: „A semiták [az arabok] nemzetiségi eszméje a nemzetségek és falvak függetlenségét jelentette és a nemzeti egységükről való ideáljuk csak a betolakodó elleni ellenállás idejére szolgált. Konstruktív politika, szervezett állam, terjeszkedő birodalom – ezek nem annyira kívül voltak látásuk körén, mint inkább benne voltak, de gyűlöletesek voltak. Azért

⁵⁷ Uo. 240.

⁵⁸ LIDDELL HART 1934. „A New War”; LAWRENCE 1935. II. 384–386.

⁵⁹ LAWRENCE 1935. II. 205–207.

⁶⁰ Uo. 278–281.

harcoltak, hogy megszabaduljanak a birodalomtól és nem hogy megnyerjék.⁶¹ Ezt a nézetet osztotta *Hogarth* és *Storrs* is, akik sohasem voltak biztosak abban, hogy *Huszein* és fiai lennének a legkíváncsiabb vezetők az arab nép számára. Maguk az arabok is kételkedtek ebben. Végül csak az idegen nyugati behatolás szítja majd fel az arab nacionalizmus tüzét. Nyilvánvaló, hogy kizárólag a háború korlátozott szükségletei tartották össze átmenetileg a briteket és az arabokat. A békekonferencián fog kiderülni, hogy *Lawrence* és az Arab Irodán dolgozó munkatársai számára volt igazán fontos a Hásimita csapatok felülértékelése, miközben ábrándokat kergető és megbízhatatlan zsoldos gerillákként maguk között lenézték őket.

A felkelés utolsó felvonására a háború legvégén került sor, amikor a brit csapatok teljesen kiűzték Palesztinából a törököket, s készen álltak Damaszkusz elfoglalására. Szeptember 29-én az angol főparancsnokság titkos tervet dolgozott ki, mely lehetővé tette volna az emír arab csapatainak, hogy elsőként vonuljanak be ünnepélyesen a szír fővárosba. A britek ugyanis tartottak attól, hogy zavargások törnek ki, ha csak nyugati csapatok foglalják el a várost.

Az események azonban felgyorsultak és felborították a főparancsnokság terveit. *Wilson* tábornok 3. könnyűlovasezrede ausztrál, új-zélandi, indiai és francia csapatokkal együtt, amelyeknek az lett volna a feladatuk, hogy kerüljék meg Damaszkuszt, s vágják el az oszmán visszavonulás útját észak felé, 1918. október 1-jén reggel behatoltak a városba. Véget ért Szíria négyszáz éves török hódoltsága, új korszak vette kezdetét. A városházán – melyen immár *Huszein* király zászlaja lengett – „a damaszkuszi polgári lakosság nevében” *Mohamed Szaíd al-Dzsazaíri*, az algériai *Abdel-Káder*⁶² unokája fogadta *Arthur Olden* ausztrál őrnagyot (1881–1949). *Szaíd* volt az elnöke annak az ideiglenes önkormányzati testületnek, mely előző este felváltotta az elmenekülő oszmán hatóságokat.⁶³ Néhány órával később egy régi Ford volánja mögött maga *Lawrence* érkezett meg a városházára, aki azt akarta, hogy először az arabok vonuljanak be Damaszkuszba, mert így az arabokat a török zsarnokság alól megszabadító *Fejszal* presztízse megerősödhetett volna, ugyanakkor az általa nem túlságosan kedvelt franciákat el lehetett volna tántorítani a szíriai fővárossal kapcsolatos azonnali tervektől.⁶⁴ Mivel mindig is ő akarta megszabni az események menetét, nem tartotta be a parancsot: elmozdította *Szaíd* emírt, a helyére pedig *Sukri el-Ajjúbi* pasát, a korábbi oszmán katonai kormányzót állította, aki az utolsó pillanatban csatlakozott az arab felkelőkhöz. *Lawrence* gyűlölte a Dzsazaírikat, akiket azzal vádolt, hogy egyszerre török és francia ügynökök.⁶⁵ Az új adminisztráció első dolga volt, hogy éjszakai kijárási tilalmat rendelt el, nehogy a bevonuló beduinok fosztogatni kezdjenek. Ez azonban csak a kezdetét jelentette az új hidzsázi urak és a város régi előkelői közötti rivalizálásnak. Másnap, október 2-án véres túlkapásokat követtek el a városban fogvatartott török rabok ellen, ezenkívül erőszakos pár-

⁶¹ LAWRENCE 1935. I. 93.

⁶² Miután 1847-ben megadta magát a franciáknak, s néhány évet fogságban töltött, *Abdel-Káder* emír Damaszkuszba költözött, ahol Párizs 100 ezer frankos ellátmányban részesítette. Az 1860-as keresztényellenes pogrom idején kitüntette magát azzal, hogy berber testőrsége segítségével jelentős számú kereszténynek nyújtott menedéket. *III. Napóleon* császárnak meg is fordult a fejében, hogy megteszi őt a Termékeny Félhold területén létrehozandó arab királyság királyává. ÉTIENNE 2003.; J. NAGY 1984.; FERWAGNER 2013. 292–297.

⁶³ HUGHES 1999. 102.

⁶⁴ A kutatások alapján úgy tűnik, *Lawrence* franciákhoz való viszonya nem volt annyira rossz, mint amennyire a szakirodalom korábban gondolta. Vö. LARÈS 1984.

⁶⁵ 1918. október 22-én a *Bulletin arabe*-ban ezt írta: „Az algériaiakat csak azért nevezték ki, mert senki sem volt Damaszkuszban, aki le tudta volna győzni a testőrségüket.” Majd hozzátette: „Mindketten [*Szaíd* és fivére, *Abdel-Káder*] örültek és amellett, hogy törökbarátok, még vallási fanatikusok is a legrosszabb fajtából.” ZEINE 1960. 28. Az emlékirataiban is rossz színben tüntette fel őket: „*Szaíd* alacsonyhomlokú, degenerált, csúfszájú ember volt, éppolyan kelekótya, mint a bátyja, de nem olyan bátor.” LAWRENCE 1935. II. 280.

tharcok bontakoztak ki,⁶⁶ melyek során Abdel-Káder emír, Szaíd el-Dzsazairi öccse tisztázatlan körülmények között életét vesztette.

Feiszal damaszkuszi bevonulására csak 3-án délután került sor: ünnepélyes volt, de egyúttal megkésett is, az emírt pedig 1500 beduin vette körül, akik keresztették a várost elhagyó török foglyok utolsó menetoszlopainak útját.

„Mikor jöttünk, mérföldeken át üdvözölt bennünket a nép: most száz ember helyett ezren álltak. A jelek szerint a negyedmillió város minden férfija, asszonya és gyereke az utcán volt, s csak megjelenésünk szikrája kellett, hogy lelküket lánggra lobbantsa. Damaszkusz majd megőrült örömeiben. Az emberek örömeiben a levegőbe hajigálták a turbánjaikat, az asszonyok letépték a fátylukat. A házakból virágot, függönyöket, szőnyegeket szórtak elének az útra: kacagó asszonyok hajoltak ki az ablakrácsok közül, és illatszórókkal locsoltak le. Kolduló dervisek futottak előttünk és mögöttünk mint önkéntes fullajtárok, üvöltöttek, és bolondul vagdosták magukat; a helyenkénti rikoltozást és az asszonyok éles hangját túlharsopta a férfiak ritmikus, mély kántálása: »Feiszal, Nászir, Sukri, Urensz.« A hang hulláma átgyördült a tereken, végig a piacon és a keleti kapu felé vezető hosszú utcákon, vissza a Meidánhoz, és kiáltások falává nőtt körülöttünk, mire elértük a fellegvárat.»⁶⁷

Damaszkusz Feiszal és apja, Huszein király számára a nemzeti törekvések végcélját jelentette, elfoglalása pedig függetlenségi és birodalmi álmaik legalább részleges teljesülését. Feiszal és a hívei meg voltak győződve arról, hogy a britek katonai sikereivel elérkezett a kedvező pillanat az ő számukra is. Az arab csapatok damaszkuszi jelenléte (amit az angolok tettek lehetővé) a Hásimitákkal elhitette, hogy a hatalmas Brit Birodalom támogatja az ügyüket. A jövőre nézve azonban nem sok jót ígért, hogy az aznap szintén a városba érkező Allenby főparancsnok olyan értelmű üzenetet kapott Kairóból és Londonból, mely szerint féken kell tartania Feiszalt és Lawrence-t, visszafognia az arabok lelkesedését és betartania a franciákkal a Közel-Kelet felosztásáról megkötött Sykes–Picot-szerződést. Néhány órával korábban a franciák elérték Allenbynél, hogy hívja Feiszalt a Victoria szállodába a politikai helyzet tisztázása végett. Franciaország ugyanis úgy vélte, Nagy-Britannia lényegében átengedte Damaszkuszt és Szíriát Huszein saríf fiának, vagyis figyelmen kívül hagyta a Sykes–Picot-szerződésben foglaltakat. Első, egyszersmind heves és viharos találkozásjukon valójában Allenby emlékeztette Feiszalt, hogy a háború még nem ért véget, a csapatai által elfoglalt terület pedig egyelőre „ellenséges terület”. Ezért egy ideig mindenképpen Nagy-Britannia a felelős ennek a területnek az irányításáért. Felhívta a figyelmet arra, hogy a Sykes–Picot-szerződés értelmében Szíriában Franciaország a „protektor hatalom”, s hogy Palesztina és Libanon nem része a majdani arab adminisztráció területének. Majd Lawrence ezredeshez fordult s azt tudakolta tőle, hogy idejében tájékoztatta-e erről a két pontról Feiszalt. Lawrence kétszer is azt felelte, „nem uram, nem tettem”, ami nem fedi teljesen a valóságot.⁶⁸ Megemlítette, hogy Huszein egész Szíriát a saját örökségének tekinti, s Franciaország bármilyen szíriai jogának elismerése súlyos következményekkel fog járni. Allenby élesen közölte vele, hogy ez nem tartozik rá, jobban tenné, ha inkább hazatérne és beszámolna a külügyminisztériumnak a tevékenységéről, neki mint főparancsnoknak pedig végre kell hajtania a kormány utasításait.

⁶⁶ LAWRENCE 1935. II. 402–403.

⁶⁷ LAWRENCE 1990. 300.

⁶⁸ „Szerencsére én már korábban elárultam Feiszalnak, hogy ez a megegyezés létezik és meggyőztem arról, hogy csak úgy tud menekülni belőle, ha olyan erős mértékben támogatja az angolokat, hogy a békekötés után már csak pusztá szégyénérzetből sem tagadhatják meg őt.” LAWRENCE 1935. II. 279–280.

Lawrence hamarosan Londonba is utazott, ahol heves sajtókampányt indított a szíriai francia aspirációk ellen.⁶⁹ *Allenby Feiszal*nak elárulta, hogy a *Foreign Office*-től kapott távirat értelmében elismerték az arabokat hadviselő feleknek. Készen állt arra, hogy elismerje *Feiszal* kormányát apja, *Huszeín* király ellenséges területen működő képviselőjeként, de ragaszkodott hozzá, hogy egy francia és egy angol összekötőtisztet adhasson mellé, akiken keresztül *Feiszal* folyamatosan kapcsolatot tarthat Londonnal és Párizssal az arab kormányzatot illető ügyekben. Amikor *Feiszal* hevesen tiltakozott az ellen, hogy Franciaország bárminő ellenőrzést kapjon Szíria felett, hozzá pedig francia összekötőt küldjenek, *Allenby* kitartott amellett, hogy palesztinai és szíriai főparancsnokként mindenki engedelmességgel tartozik neki, „*Feiszal*nak pedig el kell fogadnia a helyzetet a békekötésig”.⁷⁰

Huszeín, *Feiszal* és *Lawrence* várakozásai az egységes közel-keleti arab államról nem teljesültek. A nagyhatalmak inkább a saját érdekeik szerint felosztották egymás között a térséget a mandátumrendszer keretei között. *Huszeint* az egyik legfőbb arábiai riválisa, *Abdel-Aziz ibn Szaúd* néhány év múlva elűzte Mekkából, emigrációban hunyt el. *Feiszal*, aki Szíriában kérészetű királyságot hozott létre, 1920 nyarán vereséget szenvedett a bevonuló franciáktól, s távoznia kellett. A britek az általuk létrehozott Irak trónjával kompenzálták, amelynek haláláig, 1933-ig volt a királya. *Lawrence* a békekonzferencián *Feiszal*t segítette, majd alaposan kivette a részét az 1921-es kairói konferencia döntéseiből, melyek keretet szabtak a közel-keleti brit uralomnak. Ezután már nem vállalt politikai szerepet. Motorbalesetben vesztette életét. Legendája azonban ma is élő és eleven. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

- POLITICAL INTELLIGENCE DEPARTMENT, FOREIGN OFFICE: *Memorandum on the British Commitments to King Hussein*. 1918. december. The National Archives, Kew, Cabinet Papers (CAB) 24/68/86 (<http://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/>).
- THE SECRETARY OF STATE FOR THE COLONIES: *Report of a Committee set up to consider Certain Correspondence between Sir Henry McMahon (His Majesty's High Commissioner in Egypt) and the Sharif of Mecca in 1915 and 1916*. March 16, 1939. Presented by the Secretary of State for the Colonies to Parliament by Command of His Majesty. Printed and published by His Majesty's Stationery Office, London, 1939. (<http://unispa.un.org>)
- FERWAGNER, PÉTER ÁKOS – LÖKÖS, ISTVÁN (ford. és szerk.) (1994): *Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa*. Documenta Historica 17. Szeged, JATEPress.
- HUREWITZ, J. C. (1972): *Diplomacy in the Near and Middle East. A Documentary Record: 1914-1956*. Vol. II. New York, Octagon Books.
- J. NAGY, LÁSZLÓ (1996): *A Mediterráneum a XX. században*. Szeged, JATEPress.
- LUGOSI, GYÖZÖ (szerk.) (2006): *Dokumentumok a Közel-Kelet XX. századi történetéhez*. Budapest, L'Harmattan.

Életrajzok, memoárok

- ARTHUR, SIR GEORGE (1920): *Life of Lord Kitchener*. Vol. III. London, Macmillan and Co.
- BRÉMOND, ÉDOUARD (1931): *Le Hedjaz dans la guerre mondiale*. Paris, Payot.
- LAWRENCE, THOMAS EDWARD (1935): *A bölcsesség hét pillére*. I–II. Budapest, Révai.
- LAWRENCE, THOMAS EDWARD (1990): *Lázadás a sivatagban*. Budapest, Új Gényusz.
- LLOYD GEORGE, DAVID (1972): *Memoirs of the Peace Conference*. II. New York, Howard Fertig.

⁶⁹ PICAUDOU 1992. 109–110.

⁷⁰ Wavell 1941. 286.; ZEINE 1960. 30–31.

LLOYD GEORGE, DAVID (1934): *War Memoirs of David Lloyd George. Vol. 4. 1917*. Boston, Little, Brown, and Company.

STORRS, SIR RONALD (1937a): *Memoirs of Sir Ronald Storrs*. New York, G. P. Putnam's Sons.

STORRS, SIR RONALD (1937b): *Orientalism*. London, Nicholson & Watson. 142.

THOMAS, LOVELL (é. n.): *With Lawrence in Arabia*. London, Hutchinson & Co.,.

Feldolgozások

ALDINGTON, RICHARD (1955): *Lawrence of Arabia. A Biographical Enquiry*. London, Collins.

ANTONIUS, GEORGE (1939): *The Arab Awakening. The Story of the Arab National Movement*. Beyrouth, Khayats.

BAKER, RANDALL (1979): *King Husain and the Kingdom of Hejaz*. Cambridge – New York, The Oleander Press.

DAWN, ERNEST (1975): *From Ottomanism to Arabism. Essays on the Origins of Arab Nationalism*. Chicago, University of Illinois Press.

DEBBAS, CHARLES (1913): Le Congrès Arabe-Syrien. *Correspondance d'Orient*, 6. évf., 115. sz. 1913. július 1. 13–16.

FERWAGNER, PÉTER ÁKOS (2013): *A libanoni kérdés és a nagyhatalmak (1840–1861)*. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó – JATEPress.

ÉTIENNE, BRUNO (2003): *Abdelkader*. Paris, Hachette.

HUGHES, MATTHEW (1999): *Allenby and the British Strategy in the Middle East 1917–1919*. New York, Frank Cass.

J. NAGY, LÁSZLÓ (1984): Abd el-Kader. *Világtörténet*, 4. évf., 2. sz. 102–116.

KEDOURIE, ELIE (1964): Cairo and Khartoum on the Arab Question. *The Historical Journal*, 7. évf., 2. sz. 280–297.

KEDOURIE, ELIE (1976): *In the Anglo-Arab Labyrinth. The MacMahon/Husayn Correspondance and its Interpretations 1914–1939*. Cambridge, Cambridge University Press.

LARCHER, MAURICE (1926): *La guerre turque dans la guerre mondiale*. Paris, E. Chiron.

LARÈS, MAURICE (1984): T. E. Lawrence and France: Friends or Foes? In: TABACHNICK, STEPHEN E. (szerk.): *The T. E. Lawrence Puzzle*. Athens, University of Georgia Press. 220–241.

LE PAUTREMAT, PASCAL (2006): La mission du Lieutenant-colonel Brémont au Hedjaz, 1916–1917. *Guerres mondiales et conflits contemporains*, 221. sz. 17–31.

LIDDELL HART, BASIL HENRY (1934): 'T. E. Lawrence'. In *Arabia and After*. London, Jonathan Cape.

MANDELSTAM, ANDRÉ (1917): *Le sort de l'Empire ottoman*. Paris, Payot.

MASSIGNON, LOUIS (1963): *Opera Minora*. III. Beyrouth, Dar-al-Maaraf.

McKALE, DONALD M. (1993): German Policy toward the Sharif of Mecca, 1914–1916. *The Historian*, 55. évf., 2. sz. 303–314.

NEULEN, HANS WERNER (2002): *Feldgrau in Jerusalem. Das Levantekorps des kaiserlichen Deutschland*. München, Universitas Verlag.

PICAUDOU, NADINE (1992): *Ladécennie qui ébranla le Moyen-Orient, 1914–1923*. Bruxelles, Éditions Complexe.

PORTE, RÉMI (2009): Le Général Édouard Brémont (1868–1948) ou l'anti-Lawrence d'Arabie. *Cahiers du CESAT*, 15. sz. 7–11.

SACHAR, HOWARD M. (1970): *The Emergence of the Middle East: 1914–1924*. London, Allen Lane The Penguin Press.

TIBAWI, A. L. (1969): *A Modern History of Syria, including Lebanon and Palestine*. London, Macmillan Saint-Martin's Press.

WAVELL, ARCHIBALD (1941): *Allenby. A Study in Greatness. The Biography of Field-Marshal Viscount Allenby of Megiddo and Felixstow*. New York, Oxford University Press.

WINGATE, SIR RONALD (1955): *Wingate of the Sudan. Life and Time of General Sir Reginald Wingate, Maker of the Anglo-Egyptian Sudan*. London, Greenwood Press.

ZEINE, ZEINE N. (1960): *The Struggle for Arab Independence. Western Diplomacy and the Rise and Fall of Faisal's Kingdom in Syria*. Beirut, Khayat's.